

A textilművesség évezredei
a Kárpát-medencében

Thousands of years of the textile work
in the Carpathian Basin

Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 5.

---

archaeometria – iparrégészet – kézművesipar-történet – néprajz

---

Material Culture in the Carpathian Basin 5.

---

archaeometry – industrial archaeology – history of handicraft – ethnography

Az MTA VEAB

Kézművesipar-történeti Munkabizottsága

és az Archaeometriai és Iparrégészeti Munkabizottsága

közös kiadványsorozata

Publication

of the Working Committee for Handicraft History

and Working Committee for Archaeometry and Industrial Archaeology

at the Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Veszprém (VEAB)

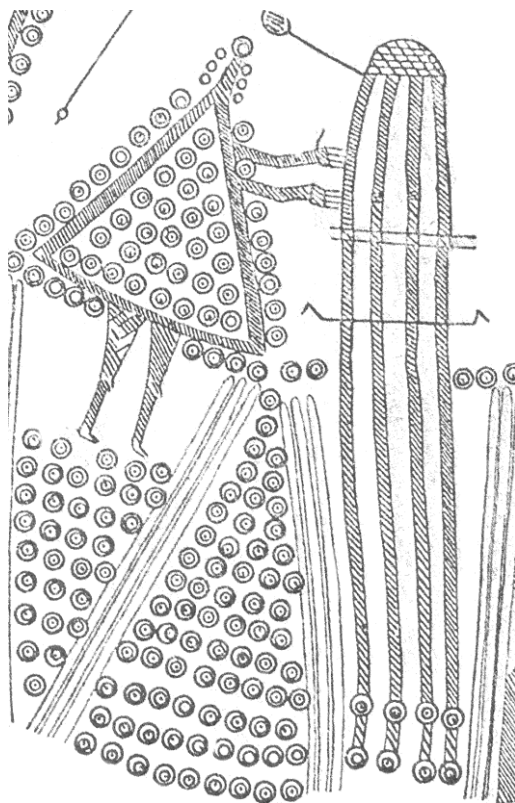
szerkeszti / edited by

GÖMÖRI János – SZULOVSKY János

A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében

Szerkesztette:
Szulovszky János

Budapest
Plusz + Könyvek
2014

:

Lektorálta:
Domonkos Ottó és Flórián Mária

A kötet megjelenését támogatta:
MTA VEAB Soproni Tudós Társaság

Borító terv és tipográfia:
Szulovszky János

A borítón és a belső címlapon függőleges szövőszék ábrázolása egy soproni Hallstatt-kori urnáról
(A Soproni Múzeum ismeretterjesztő nyomtatott tábláinak rajza, Sopron, 1903. után)

HU ISSN 1788-5418

ISBN 978-963-8257-08-6

© a szerzők, 2014

Felelős kiadó:
Szulovszky János, a SzuloPress Bt. ügyvezetője

Nyomdai munkálatok:
Ook-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető:
Szathmáry Attila

A bánsági szövő háziipar a 19. század utolsó harmadában

SZULOVSZKY János

Az északról a Maros, délről a Duna, Nyugatról a Tisza, keletről pedig a Ruzska-hegység által határolt *Bánság* sajátos földrajzi és kulturális egységet alkotott Bácska és a történeti Erdély között. Etnikai sokszínűség jellemezte, a középkortól kezdve a magyar, délszláv és román érintkezések igen fontos színtere volt. A 19. század utolsó harmadában ezt a térséget közigazgatásilag Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék fedték le. A polgári lakosság lélekszáma 1890-ben több mint 1,4 milliót tett ki, 39 százalékuk román, 27 százalékuk német, 18 százalékuk szerb anyanyelvű volt, a magyar ajkúak a népességnek mintegy egytizedét alkották. 1738-tól a bolgároknak is élt a Bánságban egy csoportja: Óbesenyő és Vinga, a két legelső és legfontosabb kolóniájuk mellett később Brestyén, Dentán és Bolgártelepen is új hazára leltek.¹

Az osztrák-magyar vámunió ügyének újratárgyalása kapcsán, az 1870-es évek derekán élénk eszmecsere bontakozott ki, amely hamar túllépte a vita eredeti tárgyát, és átfogó gazdaságpolitikai diskurzussá nőtte ki magát.² Ennek egyik hozadékként gazdag röpirat-irodalom bontakozott ki arról, hogy miként lehetne a hazai ipar elmaradottságát felszámolni, és hogyan kellene versenyképessé válását elősegíteni.³ Hosszú időn át különböző társadalmi fórumokon újra és újra terítékre került e probléma, és sokakat készített nemcsak elvi hozzászólásra, hanem gyakorlati lépésekre is. A modern magyar gyáripar kiépítésének hogyanján túl a vita horizontjába bekerült a háziipar ügye is.

¹ A betelepülők az 1688-as csiprováci törökellenes felkelés megtorlása után a Csiprovác vidéken élő katolikus bolgárokból, valamint a 17. században ugyancsak a katolikus hitre áttért észak-bulgáriai *paultyánok* Duna mentén északra húzó közösségeiből kerültek ki. – A bánsági bolgárokra vonatkozóan a *paultyán* mellett a *paulicsán* és a *pauliánus* terminus is felbukkan a magyar szakirodalomban. A bánsági bolgárok legelső néprajzi leírása Gorove László tollából látott napvilágot a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain (1837. VIII. 3-65). Ebből szemelvényeket közöl: Paládi-Kovács 2006: 295-300.

² Katus 1979: 937-953., Benedek 2006: 406-407.

³ Ld. pl. Mudrony 1877, Dienes 1880, Galgóczy 1880, Zichy 1880, Bobula 1888.

Az 1881 májusában az ipari szakoktatás és házi ipar helyzetéről közreadott kereskedelmi minisztériumi jelentésben a Bánsági viszonyokról – a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara adatszolgáltatása alapján – mindössze ennyi szerepelt: „Ezen kamara, jelentése szerint, megtette ugyan intézkedéseit, s felszólította úgy a közigazgatási hatóságokat, mint a községi előljárókat, hogy a kívánt adatokat a kamarának mielőbb küldjék meg; – várákozásában azonban megcsalódott, –mert felhívására a legtöbb község azzal válaszolt, hogy vagy nincsen házi-ipara, vagy pedig olyan csekély, hogy az személyes szükségletének fedezésén alig terjed túl. – Ott is, hol pl. a román szövetek, szerb női munkák nagyobb mérvben készíttetnek, csak igen ritkán vitetnek ki az egyes községek határából más községek piacaira; nagyobb távolságra pedig sosem”.⁴

A temesvári iparkamara 1881. március 7-én tartott közös ülésén is szóba került az adatszolgáltatási körüli nehézségek: „Habár a kamarai iroda az adatok beszerzése körül sem fáradságot, de költséget nem kímélt; mindamellettsé sajnálattal kénytelen jelenteni, miszerint a kérdéses évi jelentést az adatok közlése iránt megkeresett egyesek és testületek késedelmessége, sőt nem ritkán vonakodása folytán phisikai lehetetlenség volt kellő időben elkészíteni. Másrészt az ismételt sürgetések után is csak elkésve beküldött adatok annyi kívánni valót hagynak fen, hogy azok alapján szerkeszthető jelentés – eltekintve attól, hogy a szerkesztésre kitűzött határidő rég elmúlt – épen semmi aktuális értékkel sem bírt volna”.⁵

Az adatszolgáltatás a többi regionális iparkamara számára is problémás volt. Az éves kamarai jelentések tartalmi és formai kérdései képezték a magyar és horvát-szlavonországi kereskedelmi és iparkamarák 1880. áprilisi egyetemes gyűlésének is

⁴ A minisztérium kiadványában idézett szöveg a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara csaknem két évvel korábbi, 1879. május 28-i jelentésének a kivonata. Vö. Jelentés 1881. 146.

⁵ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara, Jegyzőkönyv az 1881. évi március hó 7-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 18.

a fő napirendi pontját.⁶ E körülmények fényében fölöttébb meglepő, hogy a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara 1879–1881 évekről szóló jelentésében több mint négy oldalon át részletes, feltűnően szakszerű beszámoló olvasható a bánási háziipar állapotáról.⁷ Felvetődik a kérdés: hogyan lettek viszonylag rövid időn belül ilyen jól informáltak?

Erre csak részben szolgálhat magyarázatul az, hogy *Strasser Albert*⁸ kamarai titkár – amint az az 1880. évi beszámolójában olvasható – a kamarai kerületet többször beutazta.⁹ A szóban forgó éves jelentés ugyan homályban hagyja, ám a kamarai ülések jegyzőkönyvei alapján kideríthető, hogy minek – pontosabban kinek – köszönhető a térség háziiparára vonatkozó ismeretek terén a minőségi ugrás.

1879-ben a kereskedelmi minisztérium véleményadásra hívta fel a temesvári iparkamarát arról, hogy nem volna-e célszerű a kamarai kerület házi iparának emelésére Budapesten egy bazárt felállítani? A kamara erre tagadólag válaszolt, mivel úgy vélték, a kerületükben nincs meg az előfeltétel – vagyis a kellően kifejlett házi ipar – egy sok költséggel járó bazár építéséhez. A kamara a költséges bazár helyett inkább „házi ipariskolák” felállítását szorgalmazta, mondván, ezektől több eredményt lehet várni.¹⁰ Ilyen előzmények után a kereskedelmi minisztérium 1881. április elején a „dél-magyarországi házi ipar emelése” érdekében adatgyűjtés céljából *Rejtő Sándor*¹¹ miniszteri biztost elküldte a temesvári kamara kerületébe. A kamarai elnökség, hogy „a biztos úr feladata megkönnyítesse és a kamarai kerület házi iparának érdeke

előmozdíttassék, indítatva érezte magát a kamarai titkárt a biztos úr mellé kirendelni”.¹²

Rejtő Sándor 1881. április 4-én érkezett Temesvárra, és Strasser Albert kamarai titkár kíséretében azonnal Nagyikindára utazott. A „közlekedést és a mintagyűjtemények előteremtését fölülte megnehezítette” a magas vízállás. „Eme nehézségek azonban a N.-Kikindán jelenvolt megyei alispán úr, a szolgabíró és a városi tanács készséges közbenjárása folytán elhárítottak s így sikerült egy gazdag minta-gyűjteményt rendezni. Ami a házi ipar üzését a kamarai kerület ezen részében illeti, úgy első sorban említést érdemel a finom, crepszerű vászon (szerbül „sati”) készítése, mely a legszélesebb körök figyelmét vonta magára; úgy, hogy abból még a legmagasabb udvar részére is tétettek megrendelések. Azonfelül a hímzés terén is nagy haladás constatáltatott. (...) Ezenkívül színgazdag szőnyegek készítése is üzetik, és pedig oly ízléssel, hogy Csekonits grófné Zsombolyán még Angol országból is számos megbízást kapott ilyen szőnyegek beszerzésére” – olvasható Strasser utijelentésében.¹³ Ugyanis Nagyikindáról Zsombolyára utaztak, ahol az özvegy gróf Csekonics Jánosné, született Liphay Leona (1821–1903) birtokában lévő háziiparcikkek gazdag gyűjteményét szemrevételezték.

Torontál megye után a tapasztalatgyűjtést Kraszó-Szörényben folytatták. Zsombolyáról Lugosra mentek, ahol a megyei főispán elnöklete alatt „a megye beutazása tárgyában értekezlet tartott”.

Orsován ugyanazokat az iparágakat találták, mint Torontál megyében, azzal a különbséggel, hogy ott „nagy szegénység uralkodik s ennél fogva a házi ipar sem áll a fejlődés azon fokán, mint a jobb módú Torontál megyében”.

Oravicán Schnabel Gyula kamarai levelezőtag házi iparcikkekkel rendezett gazdag gyűjteménnyel várta a miniszteri biztost. A bemutatott portékák között voltak olyan is, melyek már az 1873. évi bécsi világiállításon is szerepeltek. Oravicán egy értekezletre is sor került, amelyen a résztvevők késznek mutatkoztak a pamutszövés céljára létesítendő takácsiskola felállításához hozzájárulni. Úgy vélték, ez által „jobb eredmény, és a cikkekre nézve magasabb ár volnának elérhető”. Nyilvánvalónak tűnt, hogy e kezdeményezésnek „a kamara részéről kellene kiindulni és pedig egyetértőleg a politikai hatóságokkal, hogy a közönségben az eszme mellett propaganda szerveztessék, és a legközelebről érdekeltek az építési és a fenntartási költséghez leendő hozzájárulásra ösztönöztessenek. Egy ily iskolának felállítása Oravicán igen kevés áldozatba kerülne; mert az építő anyag, mint fa,

⁶ Vö. A magyar és horvát-szlavonországi kereskedelmi és iparkamarák 1880. évi ápril 12. napján megnyitott egyetemes gyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1880. 30.

⁷ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1879–1881. évekről. Temesvár, 1882. 125–129.

⁸ Strasser Albert (1833–1894) 1876-ban lett a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara titkára. Szerkesztette 1868–1882 között a *Neue Temesvarer Zeitung*-ot, a temesvári szabadkőműves páholy *Union* című közlönyét, a *Laterne* élcslapot (1880), a *Temesvarer Lloyd* napilapot (1882), a *Südungarischer Lloyd* napilapot (1882–84) és a *Temesvári Kiállítási Közlemények* 25 számát (1891). Újvári 1929: 810.

⁹ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi márczius hó 7-én tartott közös ülésről. Temesvár, Stieger E., 1881. 4.

¹⁰ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi ápril hó 27-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 24.

¹¹ Rejtő Sándor (1853–1928). A budapesti József Műegyetemen elsőként kapott gépészmérnöki oklevelet 1877-ben. Baross Gábor megbízásából megszervezte az ipari üzemek közérdekű ellenőrzését, és iparfelügyelőként ténykedett. 1890-től műegyetemi tanár lett. Fő műve *Az elméleti mechanikai technológia alapelvei* c. 4 kötetes könyve. 1912-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1923-ban rendes tagja lett.

¹² Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi ápril hó 27-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 21–22.

¹³ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi ápril hó 27-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 24–25.

mész és kő ott kéznél van és olcsó, a munkabérek pedig szintén nem magasak; – az építésre szükséges telek pedig ingyen, vagy igen olcsón volna megkapható”.¹⁴ A tanácskozáson elhangzott, hogy szükség esetén a tervezett iskola számára a fennálló polgári iskolában vagy a község által kijelölendő más épületben is könnyen lehetne helyiséget találni, továbbá „ezen iskola mellett azután magánosok által még fonoda és kikészítési intézet is volna felállítható, melyek – tekintettel a hazai iparnak kedvezményben leendő részesítése tárgyában legújában benyújtott törvényjavaslatra – a nép anyagi jólétének emelésére igen sokat tehetnének”.¹⁵

Amikor a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara 1881. évi április 27-i ülésén Strasser kamarai titkár beszámolt Rejtő Sándor miniszteri biztossal megtett útjuk tapasztalatairól, indítványozta Nagyikindán finom vászonszövő takácsiskola, Oravicán pedig egy pamutszövő takácsiskola létesítését, s ezek érdekében az érintett törvényhatóságokkal, illetve szolgabíróságokkal a kapcsolat felvételét. A javaslatot az ülés támogatta.¹⁶

Az 1881 őszen megjelent, az országos nőiparkiallítás alkalmából Gelléri Mór által szerkesztett kötet szerint a „központi háziiparegylet már ez év tavaszán” tanulmányozta Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék háziiparát, s ez iránt a temesvári kereskedelmi és iparkamara, illetve „újában pedig a torontálmegyei főispán” is élénk érdeklődést tanúsít. Az utóbbi kezdeményezésére 1881. szeptember 6-án, Budapesten az érdekelt felek értekezletet tartottak gróf Zichy Jenő, az Országos Iparegylet elnöke elnökletével. Ezen elhatározták Torontál megyében egy szövőiskola felállítását. Ezen iskola feladatául jelölték meg azt is, hogy a „fonalak olcsó beszerzését fogja a népnek közvetíteni s hogy ez appreturával is el fog látatni”.¹⁷

A háziiparról folytatott országos, illetve a temesvári kamarai kerületben is zajló diskurzus motiválhatta Strasser Albert kamarai titkárt abban, hogy a Kamarához tartozó három megye közgazdasági helyzetéről már régóta esedékes jelentésé-

ben bővebben szóljon a bánági szövő házipar helyzetéről, amelyről a miniszteri biztos útítarsaként jómaga is személyes benyomásokat szerzett. A szövessel kapcsolatos szakkifejezések használata arra utal, hogy a beszámoló szerzője Rejtő Sándor volt. Ezt az is valószínűsíti, hogy a kamarai kerület 1879-1881. évi gazdasági állapotáról szóló jelentésében a Bánág szövő háziiparát bemutató helyzetrajz jelentős mértékben – még egyes sajátos nyelvi megfogalmazásokban is! – szó szerint megegyezik azzal a leírással, amelyik Gelléri Mór szerkesztésében, Rejtő Sándorra hivatkozva 1881-ben megjelent.¹⁸ Az eltérések többnyire nem számottevőek. Például a kamarai jelentés többes szám első személyt, a Gelléri által közreadott szöveg viszont egyes szám első személyt használ. Míg az utóbbi a kereskedők vagy egyes gyűjtők szerepéről általánosságban fogalmaz, addig a kamarai jelentés nevesít. Mindkét változatban vannak olyan szövegtöbbletek, amelyek a másokban nem szerepelnek. A Gelléri-Rejtő-féle beszámoló azonban tartalmaz a szerb szövegek formakincséről egy meglehetősen hosszú és részletes leírást. Ez is arra utal, hogy a Gelléri által közreadott anyag tekintendő az alapszövegnek, amelyet a kamarai jelentés készítője felhasználott, s itt-ott átírta, illetve kiegészített saját helyi tapasztalataival. Jóllehet, a téma szakkutatói ismerik és használják e forrást,¹⁹ értékes adatai miatt indokoltnak tűnik a közreadása.

Figyelemre méltó, hogy a bánági háziiparról szóló rész bevezető soraiban a kamarai jelentés összeállítója – minden valószínűség szerint Strasser Albert titkár – némileg mentegetőzik a taglalt téma miatt:

A jelentés

„Habár szoroson véve nem tartozik is jelentésünk keretébe, mindazonáltal az országos érdeklődés következtében mintegy szükségesnek tartjuk e helyen kerületünk házi iparát is ecsetelni, miután ez is nemzetgazdasági életünk egyik nem éppen utolsó ágát képez, s melynek – ha kellőleg felkaroltatik – tagadhatlan (sic!) befolyása leend a nemzeti vagyonosodásra.

A következőkben csak a tulajdonképeni (sic!) házi iparral, vagyis a köznép azon tevékenységével fogunk bővebben foglalkozni, mely a mindennapi szükséglet tárgyainak saját használatra és nem kereseti forrásként előállítására irányul. Ide számítandó a kerületünkben űzött gyapjú- és pamutszövést, továbbá a hímzés. Míg ellenben a népiparról, vagyis a saját szükséglet kielégítése mellett kereset céljából űzött házi iparról, hova a különféle fafeldolgozást, sajtkészítést stb. számítjuk, az illető fejezetek alatt fogunk megemlékezni.

A tulajdonképeni házi iparra vonatkozólag a következőket jelenthetjük:

Gyapjú iparral kamarai kerületünkben a szerb, román és bolgár ajkú nők foglalkoznak, s ezt házi iparilag

¹⁴ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi április 27-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 25.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi április 27-én tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 25. – A kamara 1881. november 22-23-i ülésén kiderült, hogy míg Torontál megye részéről támogatásra lelt a Nagyikindán felállítandó szövőiskola kezdeményezése, addig Krassó-Szörény megye vezetése kitérő választ adott. Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara. Jegyzőkönyv az 1881. évi november 22-én és 23-án tartott közös ülésről. Temesvár, 1881. 44.

¹⁷ Gelléri 1881: 81-82. – Lackner Mónika szerint a Háziipari és Iparoktatási Országos Bizottság 1881. október 17-én tárgyalta a Torontál megyei szövőipar fejlesztéséről, meghallgatva Rejtő Sándor szakértői jelentését. Lackner 2012: 115.

¹⁸ Vö. Gelléri 1881. 3, 68-81.

¹⁹ Ld. pl. Németh 1993, Lackner 2012.

űzik, vagyis mindazon munkákat végzi a nép csekély eszközökkel, melyek szükségesek, hogy a nyersterményből szükséglet fedezésére alkalmas czikk váljék.

Pamutfeldolgozással nagy méroben csak a szerb ajkúak foglalkoznak, míg a román s bolgár ajkúak ezt csekély méroben űzik. Ezen iparágat a nép a tökéletlen kispipar rendszere szerint űzi, mely lényegesen eltér a házi ipar rendszerétől. A nép ugyanis nem dolgozza fel a nyers pamutot kész czikké, hanem tökéletes gyári fonalat – félgyártmányt – vesz, s azt szövö meg tökéletlen székén. Közte és a kispiparos szövő közt csak a szövőszek tökélye tesz különbséget.

Mindenek előtt szólunk tehát a szövő ipar állapotáról területünkben, s a hímzésről, azután pedig a feldolgozás módjáról.

I. Szövőipar állapota

Minthogy²⁰ a nép iparával saját szükségletét fedezi, úgy természetes, hogy az előállított cikkek ruházatuk, illetőleg szükségletük szerint változnak. Ez oka annak, hogy a szerb ajkúak készítményei lényegesen eltérnek a román s bolgár ajkúak készítményétől.

1. A szerb ajkúak ruházata, a fehéreneműt kivéve nem bír különleges jelleggel. Fehéreneműjük igen finom, de ritka szövésű szövetből áll, melyet hímzéssel dúsan látnak el. S ezért a fehéreneműekhez szükséges szövet szövésével s a hímzéssel minden család foglalkozik. Hímzésben nagy jártassággal bírnak, igen tisztán s egyenletesen dolgoznak. Különös ügyességgel bírnak az aranyfonallal való hímzésben, melyet rendszerint bárosny alapra hímeznek. Eredeti hímzett mintát csak régi fehéreneműkön lehet látni, újabban az előnyomás által szerzett újabb minták vannak szokásban.

Fehéreneműkhöz szükségelt szövetet előbb lenből készítik. A lent e célból finom fonallá (50-60 számra) fonták s lazán szótták. Most azonban kivitel (sic!) nélkül igen erősen sodrott finom pamut fonalból készítik (60-70-80 sz. crepefonal), mi által elérik, hogy szövetük a kívánt finomság mellett kellő tartóssággal is bír. Nagymérvű fonalszükségletüket a kereskedelem útján külföldről szerzik be. Jóllehet, az általuk használt külföldi – erősen sodrott – fonal oly költséges, hogy a fonal árérték a kereskedésben már kész gyári szövetet kaphatnak, a szövéssel főleg azért nem hagynak fel, mert a gyári vásznaknál csupán a láncznak vétetik erősen sodrott fonal, vetüléknek pedig lágyan sodrott, minélfogva e szövetet lágyabb ugyan, de sokkal csekélyebb tartósságú az ő szövetüknél, melyhez csak erősen sodrott fonalat használnak. Itt meg kell jegyeznünk,²¹ hogy e²² szövetek egy év óta a kereskedelem által fölkaroltatnak, azaz hogy ezek összevásárlásával és árusításával A. C. Radovics nagy-kikindai kereskedő foglalkozik.²³

A jobb módú szerb ajkúaknál szokásban van egy szobát vendégszobaként tartani. Ezt ők függönyökkel, ágy- és asztaltakarókkal díszítik s ez okból ezek szövésével is foglalkoznak.

A függönyöket az előbb említett finom pamut fonalból minták beszövése által készítik.

Az ágy- és asztaltakarókat, illetőleg szőnyeget gyapjúból készítik, nemkülönben a kosarak helyett használt tarisnyákat (sic!) is. S minthogy másnemű ruházati szövetet gyapjúból nem készítenek, azért a szőnyegekhez jó minőségű cigája gyapjút szoktak használni; míg a románok, mint alább látni fogjuk, csak gyapjú kóczot használnak e célra, miért is szőnyegek fonala egyenletesebb, a szőnyegek szebb és lágyabb tapintatúak. Szőnyegszövésével, minthogy ez igen fárasztó, a szerb ajkú családok 1/10-e szokott foglalkozni.

E szőnyegek egyszerű alapkötéssel t. i. vászonkötéssel bírnak, lánczuk kenderfonalból, vetülékük különböző színű gyapjúfonalból áll, a minták »brochirozás« által képeztetnek, vagyis a színes fonal csak azon helyre illesztetik, hol a mintát képezni akarják.

Minden szőnyeg mintájánál fogva egy önálló zárt egészet képez. Sötétebb színű alapja szegéllyel van körülvéve, közepén egy zárt nagyobb minta van. A szegélyben, valamint az alapon – szabályos elhelyezésben – kisebb s különféle színű sajátságos minták vannak. Az összes minták egyenes vonalából, melyek egymással 90°, ritkán 45° szöget képeznek, vannak alkotva.²⁴

A minták alakra és színezetre nézve igen változatosak.²⁵ Sajnálattal kell azonban említenünk, hogy e határozott jellegű minták szövésével mindinkább felhagynak s ezek helyett a kereskedelem útján nyert hímző minták nyomán levelek s állati alakok vázát karolják fel. Ennek oka egyedül abban áll, hogy a nép újabb minták után vágyódik. S minthogy náluk az új minta tervezése a szövőszekén eszközöltetik, tehát szerfölött fárasztó, s mert rajzolt lap után a szövés sokkal egyszerűbb, azért ezek utánzásához fogtak.

Az eredeti ízlés fejlesztése és megőrzés céljából tehát szükséges volna, hogy az eredeti minták összegét felkaroló gyűjteménnyel rendelkezünk, illetőleg hogy ennek alapján eredeti ízlésű, esetleg újabb összeállítású mintákat ábrázoló lapokat a nép közt szétosszunk, s a népet minták rajzolására és papíron való tervezésre tanítsuk.²⁶

Régibb szőnyegek színei sötét árnyalatúak és homályos, illetőleg bágyadt fénnel bírtak, míg az újabbak sokkal élénkebb s világosabb színűek, de kevésbé tartósak. Ez onnan ered, mert előbb a nép a fonalakat önmaga festé s ehhez fafestanyagokat (sic!) használt, míg ma egy-két helység lakóit kivéve a festőnél (iparosnál) festet,

²⁰ E mondatról kezdődik a Gelléri Mór által közreadott Rejtő-féle szöveggel az egyezés. Vö. Gelléri 1881. 68.

²¹ A Gelléri által közölt Rejtő-féle szövegben e helyett a jegyezmem szó áll – Gelléri 1881. 69.

²² A Rejtő-féle szövegben ezután szerepel a bemutatott szó áll. Gelléri 1881. 69:

²³ Gelléri 1881. 69: Itt meg kell jegyezmem, hogy e bemutatott szövetek egy év óta a kereskedelem által fölkaroltatnak, azaz

hogy ezek összevásárlásával és árusításával nagykikindai kereskedők foglalkoznak.

²⁴ Az utolsó két mondat hiányzik a Gelléri által közreadott szövegből. Vö. Gelléri 1881. 70.

²⁵ A Gelléri-féle változatban ezután a szerb szőnyegek részletes ismertetése következik. Ld.: Gelléri 1881: 70-73., valamint Függelék.

²⁶ E mondat a Rejtő-féle szövegben nem kurzivált.

ki az olcsóbb, de élénkebb színeket használja,²⁷ de ki, csekély kivétellel, ha a rendelő kívánná, s annak árát megfizetné, a régibb mód szerint is képes festeni.²⁸

Az elősorolt pamut s gyapjú szövetek előállításával legnagyobb részt N.-Kikindán²⁹ foglalkoznak és pedig pamut szövet közel 1000 szövőszeiken, szőnyeget pedig 100 széken; továbbá Mokrinban, hol a gyapjút még a nép festi, – Karlován, Melenczén s a többi kisebb – szerb ajkúak által lakott – falvakban.

Hogy a munka viszonyokról némi tájékozást nyújtunk, megjegyezzük,³⁰ hogy a szőnyegszövésessel többnyire szegényebbek, tehát oly családok női tagjai foglalkoznak, kik igen csekély földbirtokkal rendelkeznek; tovább, hogy e nők – természetüknél fogva – örömebb foglalkoznak hímzéssel és szövésessel, mint földmunkával. E vidéken a napszamos bére ugyan nagy, de a szövésessel foglalkozók igen csekély keresettel bírnak. Egy szőnyegen ugyanis (60 napig) két hóig kénytelen dolgozni, s minthogy ily szőnyeg – mióta Csekolics grófnő fáradhatatlan buzgóságánál fogva már kereskedelmi cikket képez – 35,³¹ sőt 20 forintért is kaphatók, s mert az anyag értéke közel 8-10 frt, így következik, hogy a szövésessel foglalkozó nő csak 15-25 krt keres naponként.³²

Végre meg kell még említenünk,³³ hogy a pamut szövetek hibája az egyenlőtlenesség, mely az egyenlőtlen bordalaptól, s a tökéletlen beveréstől, vagyis a szövőszeik tökéletlenségétől ered; s hogy a szőnyegek hibája a) hogy keskeny szövőszeiküknél fogva csak 60 ctm. szélességű részek összevarrása által képezhetők, b) hogy a fűrésztő „brochirozás” alatt³⁴ kis figyelmetlenség folytán a munkában szembeötölő hibák jönnek létre, c) hogy egyenlőtlen beverés folytán a minták szélessége különböző s összevarrva a minták nem folytatódhatnak.

2. A román ajkúak ruházata különleges jellegű. A nők durvább inget hordanak, és elől-hátul különleges kötényt, – lábszáruk szövetbe van burkolva, szoknyájuk pedig erős gyapjú-szövet. – A férfiak ruházata részint erősen kallózott gyapjúsövetből, halinából, részint kevésbé kallózott gyapjú szövetből; fehéreneműjük pedig

pamut s kenderből keverten szőtt durvább szövetből áll.³⁵ Ruházatuk kizárólag gyapjúból áll, s saját készítményük. Evvel a nők annyira el vannak foglalva, hogy a pamut szövetek szövésével csak ritkán foglalkoznak, s azért ezt rendszerint a szövőiparostól avagy kereskedésből veszik. Az ingeket ők is hímzéssel látják el.

A pamut s kenderrel keverten szőtt, valamint tisztán kenderből szőtt szöveteket önmaguk készítik. Öltözetüket a durva hegyi juh gyapjából készítik. Ezt kézzel 3 részre osztják, s pedig először a hosszú serte alakú durva szálakat vonják ki. A többit kártolják, s e közben ebből vonják ki a hosszabb szálakat, s így egyenlő hosszú finomabb szálakkal is bírnak, a visszamaradt rész pedig a kócot adja. Az első és a második osztályú szálak megfőve igen egyenletes fésült gyapjúból készült fonalhoz hasonló fonalat ad, a harmadik osztályú pedig egyenlőtlen és érdes fonalat.

Az első osztályú, vagyis durva fésült fonalból készítik a lábburkolókat, melyek melleleg említve igen tartós futószőnyeget adnak, – és a tarisnyákat. Ezek kötése 3 nyüstös sávoly szokott lenni. A második osztályúból, vagyis a finomabb fésült gyapjúból készítik a szoknya és előkötő szöveteket, melyek szintén sávolyos kötéssel bírnak és épp úgy mint az előbbieket hossz sávolyokat mutatnak, mi szövetük³⁶ fő jellegét képezi. Ugyan e fonalból, de czérna alakban használva készítik az övet, mely szélesebb hossz-sávolyban egyenközényekből (sic!) álló mintával³⁷ bír; nem különben a hátsó kötők rojtjait.³⁸

Különös gondot fordítanak a hátsó kötők szövésére, melyet gyakran 8 nyüstös sávolyban kötnek, s ezeken mindazon mintákat állítanak elő, melyek 8 lábítóval a lépések sorrendjének változtatása által elérni lehet; tehát átlós vonalokból alkotott mintákat, hossz kereszt sávolyokat, cikczak, vagyis tört vonalakat és ferde helyzetű négyszögeket (dülényeket). A hátsó kötések lánczfonalra másodosztályú gyapjú fonat, vetüléke rendszerint ugyanaz, közbe azonban ezüst fonalat is vetnek be;³⁹ a színes minták előidézése céljából pedig berlini gyapjú fonalat használnak, melyet „lanchirozva”, vagyis a szövet egész hosszára vetnek be.

Színes minta-szegéllyel az előkötők szegélyét is szokták újabb időben ellátni. Régebben ezeket sajátóság hímzéssel látták el, melyekre különleges mintákat hímeztek volt.

Kétségtelen, hogy⁴⁰ a román ajkúak a szövés technikájában sokkal továbbra haladtak a szerb ajkúaknál, s hogy a színek összeállításában is nagy ügyességet fejtenek ki. Egy,⁴¹ ízlésüket, illetőleg az eredeti mintákat teljesen felkaroló gyűjtemény az ízlés fenntartása s fejlesztése

²⁷ A következő félmondat hiányzik a Gelléri által közreadott szövegből. Vö. Gelléri 1881: 74.

²⁸ A Rejtő-féle szövegváltozatban ezután a következő mondat is szerepel: *Megjegyzendő még, hogy újabban kockás mintájú, de a szerb ízlésnek megfelelő ágytakarókat is készítenek, mely az eddigi takaróktól eltérőleg, egyszerű három nyüstös sávolyban van kötve s így kötésénél fogva a román szövetekkel egyező.* – 1837-ben a Regélő ismeretlen szerzője még csak a növényi eredetű festésről tudósított: „A gyapjúsöveteket valamely növényből facsart veres, fekete és zöld festékek tudják az asszonyok különös ügyességgel festeni”. Paládi-Kovács 2006: 308.

²⁹ A Rejtő-féle szövegváltozatban a település neve Nagy-Kikindaként kiírva szerepel. Vö. Gelléri 1881: 74.

³⁰ A Rejtő-féle szövegváltozat egyes szám első személyben fogalmaz: *...nyújtsak, megjegyzem...* Vö. Gelléri 1881: 74.

³¹ A Rejtő-féle változat 25-öt ír. Vö. Gelléri 1881: 75.

³² Az utolsó szó Rejtőnél: *naponként*. Gelléri 1881: 75.

³³ A Rejtő-féle változatban: *említenem*. Gelléri 1881: 75.

³⁴ A Rejtő-féle változatban: *»brochirozás«*-nál. Gelléri 1881: 75.

³⁵ Az utolsó szó nem szerepel a Rejtő-féle változatban. Vö. Gelléri 1881: 75.

³⁶ A „hossz sávolyokat mutatnak, mi szövetük...” megfogalmazás helyett Rejtőnél: *hossz-sávolyokkal, mi szövetekik...* Vö. Gelléri 1881: 76.

³⁷ Rejtőnél: *mintákkal*. Gelléri 1881: 76.

³⁸ Rejtőnél: *rojtjait* is. Gelléri 1881: 76.

³⁹ A Rejtő féle változatban: *ezüst vagy arany fonalat is vetnek be*. Gelléri 1881: 76.

⁴⁰ Az első két szó hiányzik a Rejtő féle változatból. Vö. Gelléri 1881: 77.

⁴¹ Rejtőnél: *Megjegyzem, hogy egy...* Gelléri 1881: 77.

tése céljából itt is azért szükséges, mert újabb időben a szövött minták helyett különféle színű rózsák hímzését karolták fel.⁴²

A kóczfonalból készítik⁴³ a halina posztót és a kevésbé kallózott, cheviottheoz⁴⁴ hasonló szöveteket, végre szőnyegeket is.

A szőnyegek alapkötése vászonkötés, a lánczfonal itt is kenderből áll. Jellemző, hogy szegélynélküliek és vetülék irányú sávolyokkal bírnak, melyekben nem ritkán hosszúkás négyszög alakú minták vannak. Szövegeteiken leginkább cochenille⁴⁵ vöröst, sötétkéket és feketét szeretnek használni, mely színeket ők is legnagyobb részt a festőknél festetik.

Az említett szövetnemeket⁴⁶ legnagyobb mérvben készítik Oraviczán s környékén ú. m. Csiklova, Tikván, Majdán, Kakova, Moldova⁴⁷ stb. helyeken, és pedig a bányá munkákkal foglalkozó családok női tagjai; míg a földműveléssel foglalkozók a szövőipart nem űzik. Megemlítendő még Beregszó, mely hímzéséről nevezetes és Szt.-Miklós, hol kitűnő szürke színű cheviotte alakú szövetet nagyobb mennyiségben készítenek, valamint Dugoszellő, Valkány, Egres stb.

Végre meg kell még jegyeznünk, hogy román ízlésű szövetek Schnabel Lajos oraviczai kereskedő útján megszereshetők ugyan, de eddig kereskedelmi cikket nem képeznek, s így a szövetekért fizetett összegről a munka viszonyokra nem lehet következtetést vonni;⁴⁸ de minthogy a szövést a bányász családok női tagjai végzik, úgy valószínű, hogy itt – ha állandó keresetre számíthatnának – csekély napi bérral elégednének meg.

Szövegetik hátránya, hogy egyenlőtlen szövésűek, keskenyek (70 ctm.) és appretoura⁴⁹ nélküliek.

3. A bolgár ajkúak ruházata ugyan lényegesen tér el a románokétól, a szövetnem, illetőleg a gyapjú minősége és feldolgozása egyező⁵⁰.

A durvább szálú fonalból pokróczokat, illetőleg szőnyegeket készítenek, melyeknek láncz és vetülék fonalai gyapjú és egyszerű vászon-kötéssel bírnak. Ezen alapra hímzik a csillag és rózsá alakú mintákat symmetricusan⁵¹ elhelyezve. Ily alapra „lanchirozás” módja szerint csak primitív mintákat képesek szőni.

Szoknya szövetük szintén csak vászonkötéssel bír, melyet igen gyöngéden kidolgozott hímzéssel látnak el.

Fehérneműik szintén durvább szövetűek, de eredeti hímzéssel vannak ellátva.

A bolgár ajkúak ezeken kívül hosszúkás – türolköz⁵² (sic!) alakú – fejkendőket is viselnek, melyet pamut vagy selyemből, avagy keverten állítanak elő. E kendők is csak egyszerű vászonkötésűek, s a mintákat a vetelő fonalkicserélése, mássali⁵³ helyettesítése által állítják elő.

A bolgár ajkúak tehát a szövésben legkezdetlegesek,⁵⁴ ámde a hímzésben első helyet foglalják el.⁵⁵ S minthogy az eredeti, de fárasztó minták hímzésével, melyek az indiai sálókra emlékeztetnek, mindinkább felhagynak, – úgy az ízlés föntartása céljából is szükséges egy – az eredeti mintákat teljesen felkaroló – gyűjtemény beszerzése.

E szövetnemekkel s hímzéssel főleg Ó-Bessenyón, Vingán s Bolgártelepen foglalkoznak.

II. A feldolgozás módja⁵⁶

a) Pamut szövés

A láncz és vetülék – mint már említettük – igen erős sodratú (creppe vagy Vatter⁵⁷) gyári fonalból áll. A lánczfonalak enyvezése céljából egy vízzel telt edénybe maroknyi lisztet tesznek⁵⁸ s ezen oldatba mártják a matringokat.

A keményítővel ellátott fonalak szárítás után a láncz hengerre vétenek föl.⁵⁹ Hogy a felvetendő fonalak kívánt hosszúsággal bírjanak, következő kezdetleges módon járnak el.

Kívánt távolságban két rúd erősítettik avagy tartatik vízszintesen helyzetben, a nő pedig a matringot kezén tartva annyiszor kénytelen egyik rúdtól a másikig menni, a hány lánczfonalat óhajt a hengerre felhengerelni. Az ilykép metszett fonalak a lánczhengerre vagy csavarmenet szerűen hengereltetnek fel, vagy pedig egy irányban, mely utóbbi esetben, hogy a⁶⁰ finom fonalak rétegei kellő helyzetben maradjanak, papírt tesznek az egyes rétegek közé.

A vetülék-fonal csévészését durvább fonalaknál kézzel eszközlik, finom fonalak csévézése céljából pedig egy kézi orsót, melyre a csévét illesztik, két fa-pofa közé fogják, s az orsót tenyerükkel forgatják. Csévéjük cukornádból áll, vetelőjük rendes alakkal bír.

Szövőszékük mind egyenlő, s igen kezdetleges. Szélessége a 60-80 ctm-t meg nem haladja, hossza 1,5-2 méter, a láncz- és szövethenger pedig csak 60 ctm-re van a földszintől (sic!).

A szövőszék csekély magassága miatt a szövést ülő helyzetben kell eszközölniök, s minthogy ily helyzetben a

⁴² Rejtőnél: karolta fel. Gelléri 1881: 77.

⁴³ Ezt követően Rejtőnél: – mint már említém –. Gelléri 1881: 77.

⁴⁴ Rejtőnél: cheviotte-hoz. Gelléri 1881: 77. – Cheviotte, cheviote (fr.): skót báránygyapjú, seviot.

⁴⁵ Cochenille vörös: bíbortetűből (Dactilopius coccus) készített természetes kármin (skarlát?) szín.

⁴⁶ Rejtőnél: Bemutatott szöveteket. Gelléri 1881: 77

⁴⁷ A felsorolás Rejtőnél: Csiklován, Tikván, Majdán, Kakován, Moldován. Gelléri 1881: 77

⁴⁸ Rejtőnél: Végre meg kell még jegyeznem, hogy román ízlésű szövetek keresett cikket nem képeznek s így a szövetekért fizetett összegről a munka viszonyokra nem lehet következtetést vonni. Gelléri 1881: 77-78.

⁴⁹ Rejtőnél: appretura. Gelléri 1881: 78.

⁵⁰ Rejtőnél: teljesen egyező. Gelléri 1881: 78.

⁵¹ Rejtőnél: symmetricusan. Gelléri 1881: 78.

⁵² Rejtőnél: törülköző. Gelléri 1881: 78.

⁵³ Rejtőnél: mással. Gelléri 1881: 78.

⁵⁴ Rejtőnél: legkezdetlegesebbek. Gelléri 1881: 78.

⁵⁵ Rejtőnél: foglalnak el. Gelléri 1881: 78.

⁵⁶ Rejtőnél: A nyersanyagok feldolgozási módja pedig a következő: Gelléri 1881: 79.

⁵⁷ Rejtőnél: Walter. Gelléri 1881: 79.

⁵⁸ Rejtőnél: edényben maroknyi lisztet aqdnak. Gelléri 1881: 79.

⁵⁹ Rejtőnél: fel. Gelléri 1881: 79.

⁶⁰ Rejtőnél: e. Gelléri 1881: 79.

lábakat nem lehet magasabbra emelni, ezért lábitójuk csak 15-20 cmnyi emelő karral bír. Részint e csekély emelőkar miatt, részint pedig a lábak kedvezőtlen helyzete miatt a lépések alkalmával nagyobb erőt kell kifejtenők. Csupán azért bírják a folytonos munkát, mert szövőszékük keskeny, azaz mert csekélyebb számú fonalat kell emelniök. Ez oka egyúttal annak is, hogy szövőszékük szélesbítését nem eszközlik.

A nyüstöket önmaguk készítik s a nyüstszalakon a szemeket egész rendszeresen, azaz kettős csomó segítségével készítik.

Minden szövethez nádborda-lapokat használnak, melyek Szabadkán készülnek, s melyek egyenlőtlenége a finom pamut vásznaknál szembetűnő hibákat idéz elő.

A vetélt csak kézzel dobják át.

b) Gyapjú feldolgozása

aa) **A szerb ajkúak** a gyapjút mosás után kártolják, fonják, festik, esetleg festetik. A kártolást két, durva kampókkal bíró lap segítségével végzik, a fonást pedig kézi orsón. Festés után gyakran ismételve sodorják a fonalat, minthogy az⁶¹ sodratából a festés folytán veszített. Szőnyegeik lánczfona kenderből van, melynek enyvezését és felvetélését ép úgy eszközlik, mint a pamutnál.⁶²

E szöveteket is az előbb ismertetett szövőszékeken szövik. Szövés módjuk a brochirozás elvén alapszik, azaz annyi vetéltel, illetőleg vetülékfonállal dolgoznak egy időben, ahány színárnyalat van a szőnyegen a vetülék⁶³ irányában. Hogy mintát képezzen, ujjával kell kiválasztania azon lánczfonalakat, melyeken át a színes vetélt teendő. A lánczfonalak e kiválasztása igen fárasztó s igen sok időt vesz igénybe.

bb) **A román ajkúak** a gyapjút – mint már előbb említve volt – mosás után szétválasztják. Az egyenlő hosszú, tehát fésült⁶⁴ szálakat kézi orsóval finomabb, s lehetőleg egyenletes fonallá fonják. Gyakran két ily fonalat czérnáznak, mely czérna simasága s lehető egyenletessége által tűnik fel.

Szöveteknél a szőnyegeket kivéve gyapjú lánczfonal van. Szövőszékük az előbbiekével teljesen egyező, csak hogy 80 cm. – 1 m. széles, minthogy ily szélességet hátsó kötényükre alkalmazandó rojtok szövése igényel. Szövetek sávolyos⁶⁵ kötással bírnak, s minták előidézéséhez gyakran 8 lábitóval dolgoznak. Mintáik képzésénél a vetüléket a szövet egész szélességére vetik, vagyis a lanchirozást alkalmazzák. Szövetek jellege tehát a hossz- és kereszt-sáv és sávolyos kötés.

cc) **A bolgár ajkúak** a gyapjút ép úgy dolgozzák fel, mint a román ajkúak. – Szövetek azonban a kötésben különböznek, minthogy ők csak 2 lábitóval dolgoznak, vagyis vászon-kötést alkalmaznak.

Elősoroltakból kitűnik, hogy jelzett ajkúak nem csak kényszerből foglalkoznak a szövéssel, hanem azt elősze-

retettel, példás kitartással, kellő műérzékkel is űzik és eredeti ízléssel is bírnak; nemkülönben hogy a szerb ajkúak a szövés mesterségében, a bolgár ajkúak pedig a művészies hímzésben tűnnek ki.⁶⁶

Kitűnik,⁶⁷ továbbá, hogy az eredeti ízlésű minták mind ritkábban alkalmaztatnak, s hogy ezek – ha fönn tartásukról s megőrzésükről nem gondoskodunk – rövid idő alatt teljesen feledésbe mennek. S minthogy műiparilag űzött szövőiparunknak is előnyére válnék, ha eredeti mintákat, nem pedig külföldieket használnának, s mert ennek használata az egészet fölkaroló teljes mintagyűjtemény hiánya miatt még nem eszközölhető egész terjedelmében, ezért **a szerb szőnyeg mintákat a román kötőkön levő szövött és hímzett mintákat és a bolgár hímzési mintákat teljesen felölelő gyűjtemény beszerzését ajánlatosnak tartjuk.**

A szerb szőnyeg-minták beszerzésére vonatkozólag megjegyezzük, hogy azt költséges bevásárlások nélkül is lehetne eszközölni, minthogy Csekonics grófnő ő nagyméltósága hajlandó a gyűjteményéből kiválasztott s eredeti mintákkal bíró szőnyegeket, mintegy 50 darabot lerajzolás céljából bármikor átadni, s mert a nép s a vidéken lakó polgárok birtokában levő régibb, de eredeti mintájú szőnyegekre – lerajzolás céljából – a vidéken tartandó szőnyeg-kiállítás rendezése által lehetne szert tenni.

Ily vidéki szakkiállításokat a bolgár- és román minták megszerzése céljából is szükségesnek tartunk, minthogy más mód által magánosok birtokában lévő mintákról tudomást nem szerezhetünk; ily kiállításokra pedig a szegényebb nép a jutalmi díjak által, a műveltebb osztály pedig a cél által ösztönözve, küldené be a birtokában levő szöveteket.

Meg kell még jegyeznünk, hogy e kiállítások főleg N.Kikindán és Oraviczán csekély költséggel volnának létesíthetők.

A szövőipar fejlesztésére vonatkozó intézkedések lényegesen különböznek a szerint, a mint **csak a háziipart** óhajtjuk fejleszteni, avagy ezt műiparrá növelni. Házi iparnál a nép mindazon munkákat végzi csekély eszközökkel, melyek szükségesek, hogy a nyersanyagból szükséglet fedezésére alkalmas czikk váljék; jelzett esetekben tehát a gyapjú mosást, fonást, festést, szövést és szövet-csinozást (sic!). Műiparnál ellenben e munkaszakok tökéletes gépek és eszközökkel végeztetnek, miért is gyártmánya tökéletesebb és olcsóbb a házi iparilag készült egyenemű szövetnél. S minthogy jövedelmi forrást csak oly ipari foglalkozás nyújthat, melynek előállításai költségei lehető csekélyek, de készítményei tökéletesek; következik, hogy azon esetben, ha a népnek jövedelmi forrást akarunk biztosítani, a háziipart műiparrá kell fejleszteni és pedig a munka megosztás elvén alapuló **kisipar rendszere** szerint; míg ha törekvésünk csupán oda hat ki, hogy a nép az általa igényelt szöveteket csekélyebb fáradsággal állíthassa elő és eredeti s szebb min-

⁶¹ Rejtőnél: ez. Gelléri 1881: 80.

⁶² A „mint a pamutnál” rész Rejtőnél: mint ezt a pamutnál említém. Gelléri 1881: 80.

⁶³ Rejtőnél: vetülék szélessége. Gelléri 1881: 80.

⁶⁴ Rejtőnél: fésült. Gelléri 1881: 81.

⁶⁵ Rejtőnél: súlyos. Gelléri 1881: 81.

⁶⁶ E mondatot Rejtő tovább folytatja: s végre hogy mindezek igen kezdetleges módon s primitív eszközökkel dolgoznak. Gelléri 1881: 81.

⁶⁷ Az e mondattal kezdődő rész hiányzik Rejtő Sándornak a Gelléri által közölt szövegéből.

tákat alkalmazzon, de állandó jövedelmi forrást biztosítani nem óhajtunk, úgy czélunkat a háziipar csekélyebb mérvű fejlesztése által érjük el.

Első esetben feladatunk, minthogy a nép kezében csupán a szövés maradna, a népet tökéletes gépek használatára oktatni, a különféle kötési módokkal megismertetni, nemkülönb a minták rajzolására s papíron való tervezésére oktatni, valamint oda hatni, hogy a nép tökéletes és olcsó fonalat kapjon, s hogy szöveteik kellő apparátúráról is kell gondoskodnunk.

Utóbbi esetben, minthogy az összes munkaszakaszok a nép kezében maradnak, s mert e munkaszakaszok közt egyedül a szövés tökéletesbíthető a nép kezében, feladatunknak eleget teszünk, ha a népet jobb székekkel megismertetjük és mintalapokat szétosztunk, esetleg mintarajzolásra is oktatjuk.⁶⁸

* * *

Az élénk szellemű Strasser Albert fogékony tanítványnak bizonyult. Az 1885. évi országos kiállításon ő rendezte be a Bánság háziiparát reprezentáló 15 román és bolgár fülkét, mely „oly ethnographiai képet nyújtott, a milyen eddig egyetlen kiállításon sem volt látható”. Ahogy fogalmazott, a temesvári kamara kerületében „kiváló mérvben úzótt házi ipar, név szerint a szerb, román és bolgár házi ipar teljes elismerést és pártolást érdemel nemcsak ethnographiai, de nemzetgazdászati szempontból is. Eszközül szolgál az hazánk lakosai azon részének jólétét emelni, mely semmiféle ipari foglalkozással nem bír, de kezének szorgalma által mégis tehetségéhez képest hozzájárul jólétének megteremtéséhez”.⁶⁹

Függelék

[A szerb szőnyegek]

„Általában véve 5 csoportra oszthatók.

Az első osztályba azokat soroljuk, melyek berendezésüknél fogva 3 tagozatra oszlanak. Az első tagozatot a közép, a másodikat az oldalmező képezi s harmadik tagozatul széles bordűr fut körül a szőnyegen, melyet gazdag rojtozat szegélyez. A középmzőt az oldalmzőtől keskeny s hullámzó szalag választja el. A középtér ezen kerítése a szőnyeg főalakjának megfelelőleg, hosszukás négyszögű, középen azonban a bordűrhez közelebb lép.

A középmző legérdekesebb, hova a lapos díszítés és a szövés technikájának megfelelő stylizált virágvázák helyezők, melyek szymmetrikus rendben a középső hossz tengely jobb és baloldalán állanak. Alakjuk összenyomott, de a talpzat, törzs, nyak és ajak teljesen megkülönböztethető. A vázából viráglombok emelkednek ki, és pedig a váza két szélén nagy stylizált tulipán, közepén pedig szegfű és rozmarin-féle (sic!) lombozat áll, melyen ragyogó színű kelyhek szirmai virulnak.

E két váza közé a kereszt tengelyre szymmetrikusan két karcsu váza van beszőve, ezekből szintén viráglombok lépnek elő virágkelyhek- és gyümölcsökkel.

A középmző alsó és felső részét csillagidomok foglalják el, majd némi érzelmet kifejező lendületben mozgó ágak lombokkal, bimbókkal és nyílt rózsákkal töltik be a tért úgy, hogy a háttér a díszítéssel teljesen egyensúlyban marad.

Az oldalmzőben a díszítmények az alsó és felső részekben virulnak szymmetrikus rendben. E díszítmények hordozójául kétkarú virágváza lendületes körvonalokban tűnik elő s innen ágaznak ki a lombos virágok színdús kelyheikkel. A hézagokat itt is csillagok, majd élénk mozgású ágak s ezek lombjai s virágjai töltik ki.

A bordűr alapszíne a szőnyeg alapszínével kellemes complementairt képez, benne lendületes ágakon levelek, bimbók és nyílt virágok tarkálnak. És ez ágak mozgásában az érzelem félreismerhetlen.

A bordűr külső szegélyénél még egyszer visszatér az alapszín keskenyen körülfutó szalagban, melyen rojtok hullámzanak. A rojtok a szőnyeg alapszínében pompáznak s meghatározott tagozatokban váltják színöket.

Ily szerkezetűek a szőnyegek nagyobb része, mihez még azt kell megjegyeznünk, hogy leggyakoribb köztük a fehér mezős, mely leginkább magán hordja a keleti szőnyegek tarka characterét. A hármastagozat pedig többnél még színekben is érvényre emelkedik, a mennyi-ben a középmző vörös, az oldalmző szendekék vagy fehér s a bordűr ismét vörös.

Kisebb számban vannak azok, melyeknek középmzőjük nem négyszögös, hanem csillagalakú. A csillag rendesen vörös alapú, az oldalmző fehér vagy zöld s a bordűr barnasárga vagy vörös. Azonban ezeken már a török befolyás teljesen észlelhető. Stylizált nagy rózsák tarkítják a középmzőt, mit érzelmet lehelő koszorú övez körül; a koszorú babérlevelekből és csillagalakú virágkelyhekből áll. Az oldalmzőt kisebb foltokban elhelyezett rózsák ékítik és gyönyörűen stylizált ludak mintegy úszni látszanak a fehér vagy zöld alapon.

A bordűr a fehérmezős szőnyegekben babérlombokból áll, melyek a szövés technikáját tekintve, eléggé vannak jellemezve. Azonban, hol az oldalmző zöld, ott a bordűr barna-sárga alapján cserlombok díszlenek és pedig három levél egy csokorba kötve, egyenletes távolságban követi egymást a bordűr szymmetrikus tengelyén. A csokrokból jobb- és balfelé gyengéd hajlásban egy-egy ág lendül ki, rajtok kettős virágkehely van hivatva a szalagon a rythmust, valamint a háttér és a decoratio egyensúlyát érvényre juttatni. És ez mutatja, hogy e szalag kompositiója nem a primitív felfogás, hanem a keleti művészet hatása alatt kifejlett kombinatív szellem teremtménye.

Harmadik csoportba azon szőnyeget sorozhatni, melyeken középmző nincsen, hanem egy nagy mezős széles bordűr szegélyez s ezen rojtok függnek.

Alapszínök vörös vagy fehér, zöld vagy kék, s a bordűr ezen mezőknek complementair színeiben jelentkeznek. Ezeknek csillag alakú díszítményeit a szymmetria szabályozza s mérsékelt beosztásuk az egésznek nyugodt hangulatot kölcsönöz, s ép azért a keleti szőnyeg karakterét nélkülözi.

Annál inkább megfelelnek a keleti szőnyeg jellemének azon mozaikszerűen szőttek, melyeket ezúttal a negyedik csoportba helyezünk kisszámú képoiseltetésük

⁶⁸ A Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1879-1881. évekről. Temesvár, 1881. 126-129.

⁶⁹ Strasser 1885: 29.

miatt. Ezek díszletükre nézve vagy olyanok, melyek a szőnyeg hossz tengelyére merőleges széles tagozatokra osztoák, vagy olyanok, melyeknek a meandrosszerű dessin⁷⁰ élénkséget s a kiegészítő színek rythmikus elhelyezése ragyogó szín pompát kölcsönöz. Ennek dessinjében a főmotívum a szabályos négyszög, mely több apró vörös, zöld és fekete mezőre van tagolva, s ezekben meandroszok és virágkelyhek, majd csillagok ragyognak.

Vannak egyes példányok, melyek berendezésre nézve a főntebbiektől eltérnek ugyan, de nagyban a motívumok velők azonosak.

Jellemzetes, s azért kiemeljük azon néhány példányt még, melyeken az idomok contourját csipkeszegélyek képezik. A hullámvonalak alkalmazása legelőször jelenik meg az egyes nemzetek díszítő művészetében. Az aegyptomiak, az attyrok⁷¹ s Európában a kelták első dekoratív ily hullámvonalakból alkotvák. Azért a hullámvonalak csipkészetével díszített szőnyegek a legkezdetlegesebb alkotásokként tűnnek fel, de mindamellert az apró tarka mezők szimmetrikus rendben mozognak. Nagyobb s kisebb mezők váltakoznak színben és alakban, különféle színű csillagok töltik ki az üresen maradt tért, majd puszta virágkelyhek emelkednek ki, ezek szirmai egyes metszetű csipkealakban szimmetrikusan összerímelenek.

Sajátos primitív művészet lengi át e szőnyeget, melyeknek alapformáit ősanjáitól örökölte a nép, s mint olyat kegyelettel meg is őrizte.⁷²

Irodalom

BENEDEK Gábor

2000 Adatok a dualizmus kori állami ipartámogatáshoz (1881-1914) In: Bódy Zsombor – Mátay Mónika – Tóth Árpád szerk.: *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára.* Budapest, 406-425.

BOBULA János

1888 *Magyarország ipari ügye.* Budapest

DIENES Péter

1880 *Teendők a hazai ipar védelme és emelése érdekében.* Miskolc

GALGÓCZY Károly

1880 *Az ipar fontossága Magyarországon, hátramaradásának okai és előmozdításának eszközei.* Budapest

GELLÉRI Mór szerk.

1881 *Jelentés az 1881. évi magyar országos nőipar kiállításáról.* Budapest

Jelentés

1881 *Jelentés az ipari szakoktatás és házi ipar jelen állásáról.* Hivatalos adatok alapján kiadja a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi m. kir. Ministerium. Budapest.

KATUS László

1979 A tőkés gazdaság a kiegyezés után. In: Kovács Endre szerk.: *Magyarország története (1848-1890)* VI. k. Budapest, 937-953.

LACKNER Mónika

2012 A „torontáli” szőnyeg és a háziipari kezdeményezések. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika – Landgráf Katalin – Lovay Zsuzsanna – Szulovszky János – Wessely Anna: *Nők, szőnyegek, háziipar. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2011. június 24. – 2012. augusztus 26.: Women, Hand-Woven Rugs, Home Industry. Exhibition at Museum of Ethnography 24 June 2011 – 26 August 2012.* Budapest: Néprajzi Múzeum, 2012. 114-119.

LÉVAI László

é. n. *Francia-magyar divat-szakmai szótár.*
<http://mek.niif.hu/00000/00066/00066.htm>

MUDRONY Soma

1877 *Iparpolitikai tanulmányok.* Budapest.

NÉMETH Ferenc

1993 *A torontáli szőnyeg. A szőnyegszövés negyedszázada Bánátban Streitmann Antaltól Kovalszky Saroltáig.* Újvidék: Fórum.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2006 *A nemzetiségek néprajzi felfedezői.* Válogatta, szerkesztette, az életrajzokat és a bevezető tanulmányt írta: Paládi-Kovács Attila. Budapest: Akadémiai.

UJVÁRI Péter szerk.

1929 *Magyar Zsidó Lexikon* Budapest.

ZICHY Jenő

1880 *Emlékirat a magyar ipar fejlesztése érdekében.* Budapest

⁷⁰ A francia szó jelentése: megformálás, dizájn.

⁷¹ Elírás, olvasd: *assyrok* (asszírok).

⁷² Gelléri 1881: 70-73.